

قۇرمانالى وسپان ۇلى شعارمالارى

5

ۇلتتار باسپاسى

قۇرمانلى وىپان ۋى
شعارلار

ماتالار

5

ۇلتتار باسپاسى

«قۇرمانالى وسپان ۇلى شعارمالارى» اتتى كىتاپتىڭ رەداكسىيا القاسى

جانابىل سىماۋىل ۇلى
اقىلسىلار: اسقات كەرىمباي ۇلى
بەكمۇقامەت مۇسا ۇلى

باسپادان شعارۋىشلار القاسى:

شامس قۇمار ۇلى، شاكەن ۋىخالىي، ۋايتجان عوبۇر ۇلى، جاۋ
گۇاڭمىڭ، تالىپباي قابايەۋ، المىجان نۇرغازى ۇلى، مۇراتقان
جاپاباي ۇلى، ەلبەك قۇرمانالى ۇلى، باقتىبەك توقتاسىن ۇلى
قۇراستىرىپ باسپاغا ۇسىنعان: ەركىن قۇرمانالى ۇلى

《库尔班阿里全集》编委会

贾那布尔

顾问: 艾斯海提·克里木拜
别克木哈买提·木沙

夏木斯·胡马尔 夏侃·沃阿勒拜 瓦依提江·乌甫尔
编委: 赵光鸣 塔力甫拜·哈拜 阿里木江·努尔哈孜
木拉提汗·加帕拜 叶里别克·库尔班阿里
巴特拜克·吐哈塔西

编者: 叶尔肯·库尔班阿里

مازمۇنى

ابايدىڭ ۋومىر بايانى مەن شىعارمالارى جانە وعان	
مۇراگەرلىك ەتۋ جونىندە	1
ايگىلى اقىن قۇرمانالى وسپان ۇلىمەن سۇحبات	26
اسەت نايمانباي ۇلىنىڭ تۇلىعاندىعىنا 125 جىل	43
اقىن تاڭجارىقتىڭ ۋومىر بايانى مەن شىعارمالارى	
جونىندە	49
رەسپۇبلىكامىز قۇرىلعانغا دەيىن ەلىمىزدەگى قازاق تىلىندە-	
گى اخبارات-باسپاءسوز تاريحىنا قاتىستى ماتەريال	66
ەكى جول اپىرىعىندا ەسكە تۇسكەن ارداگەرلەر	74
التاي اياسىندا	93
ۋش اймаق توڭكەرىسىنىڭ باستالۋى مەن باستاپقى	
كەزدەرى جونىندە	120
باركول وقىعالارى جايىندا	186
ولەڭ جايىن ويلاعاندا	236
ولەڭ تۇرالى	248
قازاق ولەڭدەرىنىڭ قۇرىلىسى مەن ۇيقاسى جونىندە	
بىرنەشە اۋىز ۋسوز	264
كەزەڭدەردە كەزدەسكەندەر	282
قازاقستان جازۋشىلار وداعىندا	291
قازاقستان ەمحاناسىندا	298
قۇرىلتاي العا قويغان مىندەتتەردى قۇنتتايىق	307
بەينەتتىڭ دە زەينەتى بولادى ەكەن	313
سوڭعى ۋسوز	316

ابايدىڭ ءومىر بايانى مەن شىعارمالارى جانە وعان مۇراگەرلىك ەتۋ جونىندە

ءبىزدىڭ ادەبىيەتىمىز جونىنەن ايتقاندا : ابايدىڭ ءومىر بايا-
نى جانە شىعارمالارىمەن تانىسۋ ، سول نەگىزدە زەرتتەي ۇيرە-
نىپ ، مۇراگەرلىك ەتۋ ، ءنار الۋ رەال ماڭىزعا يە . سوندىقتان
دا مەن بۇل ماسەلە جونىندە قىسقاشا توقتالىپ وتپەكپىن .
اباي (بىراھىم) قۇنانباي ۇلى 1845-جىلى قازاقستان
رەسپۇبليكاسىنىڭ قازىرگى سەمەي وبلىسىنا قاراستى اباي اۋدا-
نىنىڭ شىڭجىستەۋ دەگەن جەرىندە تۇلىپ ، 1904-جىلى قا-
تس بولعان .

ابايدىڭ اكەسى قۇنانباي وقىماكان ، ءبىراق جاسىندا ءوز
قۇربىلارى اراسىندا ”باتىر“ اتانغان . وسە كەلە اكە ءامىرى ، ءوز
وجەتتىگى ، تۇما دارىنىمەن ەل بيلەۋىسىنە ارالاسقان ؛ ءسويتىپ
ءجۇرۇپ اما سۇلتاندىققا دەيىن كوتەرىلگەن كەسەك مىنەزدى ،
قاتال ادام بولعان .

اباي 10 جاسىنا دەيىن اۋىلدا ، ودان سوڭ سەمەيدە ءۇش
جىل ەسكىشە مەكتەپتە وقىعان . وسى بارىستا ءۇش اي ورس
مەكتەبىندە ورسشا وقىعان . وسىدان كەيىن اكەسى ونى وقۇدان
توقتاتىپ ، ەل باسقارۋىسىنە ارالاستىرىپ ، وزىنە سەرىك ەتپەك
بولعان . دەمەك : اباي 13 جاسقا تولىپ — بلگەرىلەپ وقىتىن
كەزگە جەتكەندە مەكتەپ ەسكى جابىلعان .

اباي سەمەيدە مەدىرەسەدە وقىپ جۇرگەن كەزىندە ، زەرەك-
تىگى مەن نىتالىلعىنا بايلانىستى ساباقتى قىنالىماي وڭاي وز-

دەستىرىپ ، قالعان بوس ۋاقتىن ۋوز بەتمەن ۋاناتقان كىتاپتە-
 بارىن وقۇعا جۇمساپ نىزدەنۋ جولنا تۇسكەن . وسى نىزدەنۋ
 بارسىندا : ول اراب ، پارسى ، شاعاتاي تىلىندە جازىلعان ءىبرقا-
 تار ەرتەگى ، داستان ، قىسا سياقتى ادەبىي مۇرالارمەن تانسقان ،
 كەيىرەۋلەرىن جاتتاپ تا العان . جۇيەدەن شىعەس كلاسسىكتە-
 رى : نىزامى ، قوجا-خافىز ، ناۋاي ، فۇزۇلى قاتارلى ءىرى اقىم-
 داردىڭ ەڭبەكتەرىن قۇمارتا وقىعان . اباي بۇل سىندى وزدىگە-
 نەن نىزدەنپ كىتاپ وقۇدى تەك مەكتەپتەگى كەزدەرىندە عانا
 ەمەس ، مەكتەپتەن اۋىلعا جازدىق دەمالىسقا كەلگەن كەزدەرىندە
 دە جالعاستىرىپ وتىرعان . وسىنىڭ ارقاسىندا ول ، قىسقا عانا
 ءۇش جىل ىشىندە ءىبر جاعىنان اراب ، پارسى تىلىنە توسەلە
 تۇسكەن . وتە-موتە پارسى ءتىلىن ەداۋىر جاقسى يگەرگەن . ەندى
 ءىبر جاعىنان وي ءورسى كەڭەيىپ ، تالاي نارسەدەن حاباردار
 بولعان ، ءسويتىپ ، اقىندىق ارناسىنا قاراي بەتتەگەن . بۇعان
 ابايىڭ العاش جازعان : ”فۇزىلى ، شامشى ، سايعالى“ ، يۈزى
 راۋشان ، كوزى گاۋھار“ دەگەن سياقتى ولەڭدەرى دالەل .

اباي اكە امىرىمەن مەكتەپتەن قول ءۇزىپ ، ەل بىلەۋسىنە
 ارالاسقاننان كەيىن دە نىزدەنپ كىتاپ وقۇدان ، سول نەگىزدە
 عىلىم-ءىلىم الپ وي ءورسىن كەڭەيتە بەرۋدەن قول ۇزىپ-
 گەن ، ورسى ءتىلىن يگەرىپ ، وزىق ورسى مادەنيەتىنەن ءنار
 الۋعا ۇمتىلۋدى ەلەۋسىز قالدىرماغان ، ءتىپتى بىرتەلەپ باسا
 نازار اۋدارىپ ورسى ءتىلىن جەتە يگەرگەن . ءوستىپ ءجۈرىپ ،
 ول ، جاسى وتىزدان اسقاندا ، بۇرىنقى ازدى-كوپتى ءىلىمىن
 قۇتتاپ ەسىنە ءتۇسىرىپ ، ورسى كىتاپتارىن زەيىن سالا كوپ
 وقىتىن بولعان . وسىلاي بىرنەشە جىل وتكەن سوڭ ، كىتاپ
 وقۇ ابايىڭ كۇندەلىكتى ومىرىندەگى باستى سىنە اينالعان .

وسى بارىستا ، اباي ورىستىڭ شار پاتشالىعى جاعىنان قۇعىندال-
 عان حالىقىشل جانە دەموكرات ادامدارىمەن تانىسقان . وسىلار-
 دىڭ نىقالىمەن كىتاپتى بۇرىنعىدان ارمان قۇمارتا وقىتىن بول-
 عان . ءسويتىپ ول ، كوركەم ادەببەت ، سىن ، فىلوسوفىا ،
 تارىخ قاتارلى كىتاپتاردى جۇيەلى تۇردە وقىپ ، ءبلىمىن ونان
 ارى تەرەڭدەتە ءارى تولىقتىرا تۇسكەن . ورىستىڭ بەلگىلى
 اقىن ، جازۇشىلارى : پۇشكىن ، گوگول ، لەرمانتوۋ ، تولس-
 توي ، سالتىكوۋ شەدرىن ، نەكراسوۋ ، جۇيەدەن سىنشىل ،
 ويشىل دەموكراتتارى : بەلنسىكى ، گەرتسىن ، چەرنىشەۋسكى جا-
 نە فىلوسوف بىلگىرلەردەن سىفەنسى ، دارۋىن قاتارلى ادامدار-
 دىڭ ەڭبەگىن ۇقىپتاپ وقىعان . وسىلاي زەيىن سالىپ كىتاپ-
 تان وقىعاندارى مەن قوعامدىق ومىردەن تىكەلەي كوڭىلگە توق-
 عاندارى توعىسىپ ، ابايدىڭ ومىرگە كوزقاراسى مەن ساناسىندا
 ۇلكەن وزگەرىس جاساۋعا الپ كەلگەن . ناتىجەدە اباي ءوزى
 ءومىر ءسۇرىپ وتىرعان قازاق دالاسىندا فەودالدىق قوعام
 قۇرىلىسىنىڭ بىرتىندەپ السىرەپ ، ونىڭ ەسەسىنە كاپىتالىزم
 ەلەمەنتتەرىنىڭ پايدا بولۋىمەن بايلانىستى تاپتار ارا قايشىلىق
 شىيەلەنسە تۇسكەن . اتاپ ايتقاندا ، ەسكىلىك پەن جاڭاشىلىق-
 تىڭ تارتىسى ، فەودالداردىڭ ءوز اراسىندا بىلگەرىدەن كەلە جات-
 قان رۋ تارتىسى ، بولسىتىق سەكىلدى ءمانساپتار تارتىسى جانە
 ساۋدا وكىلدەرىنىڭ ءوزارا باسەكە تارتىسى ، سول قاتاردا جەسىر
 داۋى ، جەر داۋى سياقتى قايشىلىقتار جانە بۇل قايشىلىقتارعا
 بايلانىستى ءومىر ءسۇرىپ وتىرعان ۇان ءتۇرلى جايتتەر بارعان
 سايىن اسقىنا بەردى . ۇلى ويشىل اباي بۇل اۋقىمدى بارلاي
 بىلۋەن قاتار روسىيادا بولپ جاتقان قايشىلىقتاردى دا كورە
 ءبىلدى . ناتىجەدە ، اباي دا وسى كەزگە جەتكەندە ، ياعنى جاسى

قىرىقتان اسقاندا قازاق حالقىن وسى ءجابر-جاپادان قۇتقارۋ ، قازاق ەلىن مادەنيەتتى ەلدەر قاتارىنا جەتكىزۋدى ارمان ەتتى . بۇل جونىندە قالام قۋاتى ارقىلى كۇرەسۋگە بەلسەنە كىرىستى . بۇل كەز ابايدىڭ ادەبي جاسامپازدىق جاققان دا ءبىلىمى تولىسقان جانە ءبىرسىپىرا جاۋىنگەرلىك رۇحقا تولى ولەڭدەر جازعان ، ءسويتىپ ، اقىندىقتىڭ قادىرى زور ماعىنالى قوعامدىق قىزمەت ەكەندىگىن ؛ قوعامدىق تارتىستىڭ ، قوعامدىق ءمىندى . اشاتىن جانە وعان ۇكىم ايتاتىن ماڭىزدى قۇرالى ەكەندىگىن ، سوندىق- تان دا بۇل قىزمەتتىڭ ەلەۋلى ەڭبەك بولپ تابىلاتىندىعىن جەتە ۇسىنعان كەزى دە ەدى .

وسى ۇسىمىنا ساي ول : ”بۇل جاسقا كەلگەنشە جاقسى وتكىزدىك پە ، جامان وتكىزدىك پە ، ايتەۋىر ءبىرتالاي ءومىرد- مىزدى وتكىزدىك ، ايتىستىق ، جۇلىستىق ، تارتىستىق ، اۋىرە- شىلىكتى كۈرە-كۈرە كەلدىك ؛ ەندى جەر ورتاسى جاسقا كەل- دىك ، قاجىدىق ، جالعىتتىق ، سىتەپ جۇرگەن ءسىمىزدىڭ ءبارى بايانسىزىن كوردىك ، ءبارى قورشىلىق . ال ، قالعان ءومىرد- مىزدى قايتىپ ، نە سىتەپ وتكىزەمىز؟“ دەپ ومىرىنە شولۇ جاساي وترىپ قاتتى تولعانادى دا : ”ويىعا كەلگەن نارسەنى جازا بەرەيىن“ ، ”اق قاعاز ، قارا سيانى ەرمەك ەتەيىن ، كىمدە-كىم كەرەكتى ءسوز تاپسا جازىپ السىن ، ءيا ، وقىسىن“ دەگەن بايلامعا كەلىپ ، اقىندىق جولدىن ءبىرجولاتا تاڭداپ الدى . بۇل جەردە مىنانى ايتا كەتۋىمىز كەرەك . ابايدىڭ : ”اق قاعاز ، قارا سيانى ەرمەك ەتەيىن“ دەگەن سوزىندە ، ولەڭدى ەرمەك ءۇشىن جازۋ ماعىناسى جوق . ەندىگى ءومىرىمدى ولەڭ جازۋعا ، ولەڭ ارقىلى حالقىقا تاريىبە بەرۋگە ارنايمىن دەگەن ماعىنا بار . شى- نىندا دا ءس وسىلاي بولعان . بۇنى اقىن ولەڭشىن : ەرمەك

ءۇشىن مەس ، كەرسىنشە ەلدى وياتۆ ، تاريىەلەپ العا جەتەلەۋ
ءۇشىن جازعاندىعىن ، ونىڭ ولەڭدەرىنىڭ وزىنەن دە ايىقن
اڭعارا الامىز . مىسالى :

”مەن جازبايمىن ولەڭدى ەرمەك ءۇشىن ،

جوقتى-باردى ، ەرتەگىنى تەرمەك ءۇشىن .

كوكىرەگى سەزىمدى ، ءىلى ورامدى ،

جازدىم ۇلگى جاستارعا بەرمەك ءۇشىن“ .

دەمەك : اباي ءوزىنىڭ قازاق حالقىن وزىق ەلدەر قاتارىنا
جەتكىزۋ جولىندا جۇرگىزبەك بولعان كۇرەسىن قالامىن جۇر-
گىزۋدى قاچەت سانادى . سونىمەن اباي فەودالدىق كوزقاراسقا ،
كەرتارتپالىققا ، ناداندىققا جانە جالقاۋلىق سياقتى جاعىمسىز دا
جىرەنىشتى قىلىقتارمەن قارسى كۇرەستى مازمۇن ەتكەن . «ا-
داسقاننىڭ الدى—جون ، ارتى—سوقپاق» ، «سابىرسىز ، ار-
سىز ، ەرنشەك» ، «بولسى بولدىم مىنەكي» دەگەن سياقتى
الۋان تاقىرىپتى وتتى ولەڭدەردى تۆدىردى . سونىمەن قاتار
حالىقتى ، وتە-موتە جاستاردى وقۇعا ، ونەر-بىلىمگە ، ەڭبەككە ،
مۇرالعا شاقىرۋدى مازمۇن ەتكەن : «عىلىم تاپپاي ماقتانبا» ،
«يىنەرناتتا وقىپ ءجۇر» ، «جىگىتتەر ويىن ارزان ، كۇلكى
قىمبات» دەگەن سياقتى تاقىرىپتارداعى تاريىەلىك ولەڭدەرمەن
جاعىمسىز مىنەزدەردى سىن تەزىنە الا وتىرىپ ، جاعىمدى مى-
نەز ، جارامدى مۇرالعا باستاۋدى مازمۇن ەتكەن . «بويى بۇل-
عالك» ، «جىلۋى جوق بويىنىڭ» ، «اسەمپاز بولما ءار نەگە»
دەگەن سياقتى تاقىرىپتارداعى ولەڭدەردى ، جۇيەدەن كوركەم
تابىعات ، پاك ماحاببات سۆرەتتەرى مەن سەزىمدەرىن قامتىتىن
«جاز» ، «ايتتىم سالەم قالام قاس» سياقتى تاماشا ولەڭدەردى
جازدى . سول قاتاردا ورستىڭ پۇشكىن ، لەرمانتوۋ ، كريلوۋ

سياقتى وزىق ويلى توڭكەرسىشىل اقىندارىنان اۋدارمالار بەردى . قىسقاسى ، اباي قوعامدىق ءومىردىڭ الۋان سالاسىن قامتىعان ولەڭدەردى قاۋىرت تۋدىرىپ ، حالىققا ۇستەملەپ وسكەلەڭ وي ، قاجىماس قايرات ، جىگەر بەرىپ وتىردى .

وسى ەڭبەگىمەن اباي قازاق ادەببەتىنە ەلەۋلى جاڭا ماز- مۇن ، جاڭا ءتۇر (قۇرىلىم) ەنگىزدى ، وسى نەگىزدە قازاق ادەببەتىن جاڭا ارناعا سالدى . قازاقتىڭ ادەببىي ءتىلىن دامىتىپ ، كوركەمدىكتىڭ كورنەكتى ورەسىنە كوتەردى . ءسويتىپ قازاق ادەببەتىنىڭ وزىنە جالعاسىپ كەلگەن جادالڭ جاعدايىن تۋىرىنەن وزگەرتىپ ، قازاقتىڭ شىن مانىندەگى جازبا جاڭا ادەببەتىنىڭ نەگىزىن قالادى . ناتىجەدە اباي ساتىلى تۋردە ”ءوز كەزىندەگى قوعام ءومىرىنىڭ ايناسى“ ، ”ءوز كەزىنىڭ الدىڭعى قاتارداعى وي-ساناسىنىڭ جىيىندىسى“ ، ”قازاق جاڭا ادەببەتى مەن ادەببىي ءتىلىنىڭ نەگىزىن سالۋشى“ دەگەن سياقتى ءارى جوعارى ءارى عىلمىي باعالارعا يە بولپ ، حالىقتىڭ سي-قۇرمەتىنە بولەندى . ءسويتىپ ، قازاق ادەببەتىنىڭ تورىنەن ورىن الدى ، دۇنيەگە تانىلدى .

ابايدىڭ ءومىر بايىنى مەن شىعارمالارى جونىندەگى تەكسە- رىپ-زەرتتەۋ جۇمىسى تۋىلىپ وسكەن ءارى ومىردەن وتكەن ەلىندە ۇزاققان بەرى كەڭ كۆلەمدە ، جان-جاقتى بىستەلدى . وسى نەگىزدە نەشە جۇزدەگەن عىلمىي ماقالالار مەن نەشە ونداعان عىلمىي كىتاپتار جازىلدى جانە كەڭ تارالدى . سوندىقتان مەن ابايدىڭ ءومىر بايىنى مەن شىعارمالارى جونىندە جوعارىداغىداي جالپىلاستىرىپ جىناقى توقتالۋمەن شەكتەلۋدى ءجون كوردىم . بۇدان ابايدىڭ ءومىر بايىنى مەن ەڭبەكتەرى جونىندە ەندى تەكسەرىپ-زەرتتەۋدىڭ قاجەتى قالمايدى دەگەن ماعىنا شىعا ما ؟

شىقپايدى ، ءوزىمىز جونىنەن ايتقاندا ، ءتىپتى دە ونداي ەمەس . سەبەبى : ابايدىڭ ، اباي شىعارمالارىنىڭ ەلىمىز جۇڭگو قازاقتا-رىنا ، ونىڭ ادەببەتشلەرى مەن ادەببەتتەنە قاتىسى بولدى ما ، جوق پا ، اسەرى شى ؟ ابايعا ، اباي شىعارمالارىنا قالاي مامىلە جاسالۋ كەرەك ؟ بۇل جونىندە كەيىر ماسەلەلەر تەكسەرپ-زەرتتەۋىمىزدى ، دۇرس ، علمى قورىتىندى جاساۋىمىزدى قا-جەت ەتەدى . بۇدان بلگەرى بۇل ماسەلەلەر جونىندە ويلىنىپ-تولعانىپ كورۋىگە ، بۇدان بلگەرىلەپ قىمىلعا قادام قويۋعا ونشا-لىقتى مۇمكىندىگىمىز بولمادى . ءتىپتى قايداعى ءبىر ”مادەنيەت توڭكەرسى“ كەزدەرىندە بۇنداي وي ، قىمىلدار بولسا ، وندا ول قىلمىس ەسەپتەلىنەتەن ەدى ، ەسەپتەلىدى دە . قازىر مۇنىڭ كەرىسىنشە ، مۇمكىندىگىمىز بار ، قاچەت تە بولپ وتىر .

سوندىقتان دا مەن بۇدان كەينىگى جەردە بۇل ماسەلەلەردى بلگەرىلەپ تەكسەرپ-زەرتتەپ كورۋىگە ، سول نەگىزدە ، ءبىر دۇرس علمى قورىتىندى جاساۋىمىزعا باستاما بولۋ ءۇشىن بۇل ماسەلە جونىندە قىسقاشا توقتالۋدى قاچەت سانايىمىن .

اباي ، اباي شىعارمالارى : ەلىمىز جۇڭگو قازاقتارىنا ، ونىڭ ادەببەتشلەرى مەن ادەببەتتەنە تىعىز قاتىستى ءارى تىكەلەي كەڭ دە تەرەڭ اسەر ەتىپ ، جاعىمدى دا جاقسى نىقال جاساعان . جاساپ تا وتىر . بۇلاي دەۋىمىزگە قانداي نەگىزىمىز بار ؟

ءبىرىنشى ، اباي—قازاق . سوندىقتان دا ونىڭ شىعارمالارى الدىمەن قازاق تىلىندە تۋىلىپ ، قازاق تىلىندە تارادى . بۇل تۇرىمدان مىنانى اشىپ ايتۋىمىز كەرەك ، سوۋەت قازاقتارى مەن ەلىمىز جۇڭگو قازاقتارى دەربەس ەكى ەلدە ءومىر سۇرەدى . الايدا ءبىر ۇلت بولۋ سەبەبىمەن ورتاق ءتىل ، ورتاق سالت-سانا-عايە ، سونىمەن بىرگە شەكارالاس ورنالاسقان جانە وسى سەبەپتەر

بايلانسىمەن ۇزاق تارىحقا يە قوعامدىق قارىم-قاتىناسى بار .
ونىڭ ۇستىنە بۇل قارىم-قاتىناس كوپ كەزدەردە قويۇ بولپ
كەلگەن .

ەكىنشى ، اباي شىعارمالارى العاش اۋىزەكى جانە قولجازبا
تۇرىندە تارالعان بولسا ، 1909-جىلعا كەلگەندە كىتاپ بولپ
باسىلدى دا وسىدان كەيىن ، وتە-موتە قازان توڭكەرىسىنىڭ ۇلى
جەڭىسىنەن كەيىن كوپتەپ باسلىپ كەڭ كۆلەمدە تارالدى .
“ۇشىنىشى ، ەلىمىز ۇكىمەتى مەن سوۋەت ۇكىمەتى اراسىن-
دامى دەيىلوماتىكالىق قارىم-قاتىناسقا بايلانستى ”وزارا مادەن-
يەت اۋىستىرۇ “سى جۇرگىزىلىپ ، ەلىمىزگە سوۋەت كىتاپتا-
رى ، جۇيەدەن اباي شىعارمالارى ، اباي شىعارمالارى جايلى جا-
زىلعان عىلمي ماقالالار مەن كىتاپتار كوپتەپ كەلدى ، بۇل جايت
رايونىمىز شىنجاڭغا شىڭ شىساي وكتەمدىك جۇرگىزگەن ال-
عاشقى كەزدەر مەن “ۇش ايماق كۆلەمىندە “ۇش ايماق توڭكەرد-
سى جەڭىسكە جەتپ ، ول ەلىمىزدىڭ جالپى ازاتتىعىنا جالعاس-
قانعا دەيىنگى ارالىقتا ، وتە-موتە ەلىمىز ازات بولعاننان كەيىنگى
ەداۋىر ۇزاق “بىر مەزگىل شىندە كەڭ ورىستەدى . سونىمەن
قابات ، ابايدىڭ “ومىر بايانى مەن شىعارمالارى رايونىمىزداعى “ار
دارەجەلى قازاق مەكتەپتەرىنىڭ “تىل جانە ادەببەت ساباقتارى
كەستەسىنە ەنگىزىلىپ وقتىلىدى .

مىنە وسى سەكىلدى جان-جاقتى سەبەپتەرگە بايلانستى اباي
شىعارمالارى ەلىمىز قازاقتارى اراسىنا اۋىزەكى ، قولجازبا جانە
كىتاپ تۇرىندە كەڭ تارادى . سونىمەن قاتار ولەڭمەن تۋىلىپ
ولەڭمەن ولەتن جانە وسى “بىر ەرەكشەلىگىنە جاراي “اقىن
حالىق“ ەسەپتەلەتن قازاق حالقىنىڭ ولەڭ قۇمارلىق قاسيەتنە
بايلانستى ، جۇيەدەن اباي ولەڭدەرىنىڭ ابايدىڭ “وزى ايتقان :

”تىلگە جەڭىل ، جۈرەككە جىلى ءتيىپ ، تەپ-تەگىس جۇمىر كەلسە اينالاسى“ دەگەن ولشەمدەگى ولەڭدەر بولۋى جانە ءومىرد-مىزگە ، وتە-موتە وتكەندەگى ءومىرىمىز بەن وتكەندەگى ءومىرد-مىزدىڭ سارقىندىلارى ەسەبىندە ءومىر ءسۈرىپ وتىرعان ، سول قاتاردا شەتەل كاپىتالىزىمىنەن جالبىزبالاپ ەنىپ وتىرعان ەد-ەنەز-قۇلىق ، تاعى باسقا دا جاقتارداعى جاعىمىسىز جايتتەردى شەنەي-مەنەي وتىرىپ ، تۈزەۋگە جانە جاعىمدى مەنەز-قۇلىق ، جارامدى سىتەردى ساۋلەلەندىرۋگە دە ۇيلەسىپ كەلەتىندىگىنەن كەڭ تاراپ ، ءوز رۋحى مادەنيەتى ەسەپتى سەزىلىپ كەتكەن ، سوندىقتان دا ەلىمىز قازاقتارىنىڭ مەيلى قارىتتارى ، مەيلى جاس-تارى اراسىنان اباي ولەڭدەرىن وقىماكان ، ءوزى قاجەتتەن قاراي ءبىرتالاين ، بولمادى دەگەندە بىرنەشەۋىن ، ءتپتى بىرنەشە شۇماعىن بولسادا جانتاي بىلمەيتىن ادامدى تابۋ قىيىن . وسى تۈرىمدەن ەلىمىز قازاقتارىندا اباي شىعارمالارىنداى كوپ وقى-لىپ ، كوپ جانتالكان ، ءسويتىپ كەڭ تارالىپ ، تەرەڭ اسەر قوزعاكان ادەبىي شىعارما بولا قويمايدى دەسەك اسىرا ايتقان بول-مايمىز .

بۇل ماسەلە تۋرالى مىنا ءبىر جايت ى دا ايتىپاي بولماي-دى : ەلىمىز قازاقتارى اباي شىعارمالارىن جوعارىدا ايتقاننىمداى قۇمارتا وقىپ ، قۇپتاي جانتاۋمەن تىنعان جوق ، ءوزىنىڭ كۈندەلىكتى ومىرىندە ، مەيلى اۋىزەكى سوزدە نەمەسە جازبا ادەبىيە-تىندە كەرەكتى ورنىندا ۇيلەسىمدى تۈردە قولدانىپ كادەگە جاراتىپ تا وتىردى ، ال ، اقىن-جازۇشىلارى اباي شىعارمالارىن زەيىن سالا زەرتتەي وقىپ ، ودان ءماندى ءنار ، مانەرلى ونەگە-ۋلگى الدى ، ءسويتىپ ابايدى وزىنە ۇستاز تۇتتى .

مىسالى ، ايگىلى اقىن تاڭجارىق «اقىن سىرى» دەگەن

ولەڭنىدە :

”سوزدەرى باسقا اقىننىڭ جىرتىق-جاماۋ ،
قۇرت سالعان شايداي ءىرىپ ، بىلعانادى .
ءبارىن دە اباي ءسوزى باسىپ تۇسەر ،
ءبىر پارشا شەتتەن الپ قىرناغانى“ — دەپ ابايدىڭ
اقىندىق ورنىنىڭ وزگە اقىنداردان بولەكشە ەكەندىگىن دۇرس
كۈرە ءبىلدى دە ، ونى وزىنە ۇستاز تۇتاتىندىعىن ايىقن اڭعارت-
تى .
ال ، قادىرمەن قارت اقىنىمىز بوزداقتىڭ دا اباي-دان
ونەگە-ۇلگى العاندىعى جۇرتقا ءمالىم . مىسالى ، ول ءبىر ولەڭ-
دە :

”قابىل بوپ تىلەك ،
مۇڭسىز بوپ جۇرەك .
حالقىما باقتى قونعان شاق .
باقىتتى زامان ،
ماۋ جۇشى دانام—
ولشەيتىن شىراق جانعان شاق ،
كۈرەسپەن وتەر ءومىرىم ،
ارمانسىز شات بوپ كوڭلىم“ — دەپ شالقيدى .
مىنە ، بۇل قۇربلىم جاقتان ابايدىڭ قازاق ولەڭىنىڭ قۇرد-
لىمىنا ەنگىزگەن جاڭالىعى «سەگىز اياق» قۇربلىمىنىڭ ءدال
ءوزى دە ، ال ، وي ، ءتىل جاقتان ابايىمەن سارىنداس .
جوعارىدامى دالەل تالاپ ەتپەيتىن رەالدىقتار باستا ايتقان-
مىزداي ابايدىڭ ، اباي شىعارمالارىنىڭ ەلىمىز قازاقتارىنا ونىڭ
ادەببەتتىلەرى مەن ادەببەتتەن تەبىز قاتىسى ءارى كەڭ دە تەرەڭ
اسەرى بولغانىن تۇسىندىرەدى ، سونىمەن قاتار ابايدىڭ ەلىمىز

قازاق ادەببەيتىنەن وشپەس ورىن العاندەن دا ايىقن اڭعارتادى .
بۇدان ، ءبىز ابايعا :”قازاق حالقىنىڭ حالقارالىق ورىن بار
كلاسسيك اقىنى“ ،كەنەن ،”ەلىمىز قازاقتارىنا دا ەتەنە بولپ
كەتكەن قادىر-قىمباتى زور ادام“ دەگەن تۇرىدىن قاراپ ، ونىڭ
شعارمالارىنا پارتيامىزدىڭ :”وتكەنگىنى قازىرگە ، شەتتىكىن
جۇڭگو ءۇشىن قىزمەت ەتتىرۋ“ باعىتى بويىنشا مۇراگەرلىك
ەتۈگە ءتيىستىمىز دەگەن تۇجىرىم شىعانىدىعى كىمگە بولسا
دا كۇڭگىرت ەمەس .

مەنىڭ قاراۋىمشا ، كەيىر كەزدەردى ، كەيىر كەزدەردەگى
ءشىنارا ادامداردى ەسەپكە الماعاندا ، بىزدە ابايعا ، اباي شىعارما-
لارىنا ادبەتتەن وسىلاي قارالىپ كەلدى .

راس ، ايتىلمىس ”مادەنيەت توڭكەرىسىنىڭ“ الاساپىرانىد-
دا ، ابايعا ەلەسپ اقبىلىنان الجاسقان كەيىر ادامدار :”اباي
فەودال ، كەرتارتپا اقىن“ دەپ ادبەتتەن اۋا جايىلىپ ارىن
بىلعاۋدان ايانبادى . ءبىراق ، ونىڭ بۇل ءسوزى سول كەزدىڭ
وزىندە تالعامپاز تىڭدارمانداردىڭ قۇلاعىنا تاسپەن ۇرعانداي ەت-
يىپ ، شىنەي قانتتى قۇسالاندىردى . بۇل بىلجىر ”تورت جەن-
دەت“ تالقاندالغاننان كەيىن ، ناقتاپ ايتقاندا ، پارتيا ورتالىق
كومىتەتىنىڭ 11-كەزەكتى ءۇشىنشى جالپى ماجىلىسىنەن كە-
يىن ”مادەنيەت توڭكەرىسىنىڭ“ جالپى قوقسىقتارىمەن بىرگە
ورتەلىپ ، كۈلى كوككە ۇشتى . بىيجىڭ ۇلتتار باسپاسى مەن
شىنجياڭ حالق باسپاسى قاتارلى ورىنداردىڭ ابايدىڭ ولەڭدەرى
مەن مۇختار اۋەزوۋنىڭ اباي تۋرالى جازعان روماندارىن قايتا
باسقانىدى ، ونى حالق جۇرتشىلىعىنىڭ تالاسىپ ساتىپ الپ
قۇمارتا وقىپ جۇرگەندىگى ءارى قايتا باسلىۋىن تالاپ ەتىپ
وتىرعانىدى ، جۈيەدەن اباي ولەڭدەرىنىڭ حانزۇ تىلىنە اۋدارد-

لىپ باسپاغا ۇسىنىلغاندىكى بۇنىڭ دالەلى .
دەسەدە ، بۇل ماسەلە جايلى قىسقاشا توقتالىپ وتكەنمىز .
دىڭ تەرىستىكى بولماس .

بارىمىزگە مالىم ، ماركسىزم بەلگىلى ءبىر تارىخى ءس
نەمەسە تارىخى ادامنىڭ كەرتارتىپا نەمەسە العاباسار ەكەندىگىن
تەكسەرپ-زەرتتەپ تۇراقتاندىرۇدا ونىڭ سول ءبىر تارىخى دا-
ۋىردە قوعام دامۇنىنا كەدەرگى نەمەسە تۇرتكى بولدى ما ، جوق
پا ؟ دەگەن پرىنسىپتى ولشەم ەتەدى .

وسى قاعىدا بوپىنشا قاراعانىمىزدا ، اباي العاباسار ، ونى
”كەرتارتىپا“ دەۋ شىندىقتان كوپە-كورنەۋ كوز جۇمۇ . بۇل تۈ-
جىرىمىمىزعا تالاس بولماسىنا سەنە تۇرساقتا ، ۇعىم ايقىندىكى
ءۇشىن دالەل بىسپەتتەس بىرنەشە مىسال كەلتىرە كەتەيىك .
اباي ولەڭدەرىنەن :

”مەن كوردىم ۇزىن قايىڭ قۇلاغانىن ،
باس ۇرىپ قارا جەرگە سۇلاغانىن .
جاپىراعى سارعايىپ ، ولمىسرەپ ،
بايقۇستىڭ كىم تىڭدايدى جىلاغانىن .

مەن كوردىم ويناپ جۇرگەن قىزىل كىيىك ،
كەۋدەسىنە مىلتىقتىڭ وعى ءتيىپ ،
قالجىراپ ، قانسىراغان قاباق تۇسكەن ،
كىمگە باتار ول بايقۇس تارتقان كۇيىك“ ، — دەگەن
سياقتى شۇماقتاردى ءجىي كەزدەستىرەمىز . ءبىز بۇنداي ولەڭ
شۇماقتارىنان ءبىر جاعىنان ابايدىڭ وكىتمەدىك جۇرگىزۋشى
فەودال ۇستەم تاپ كۇشتەرىنىڭ ءجاپىر-زۇلىمدىكى استىندا
حالىقتىڭ قايىقى-قاسىرەتپەن سارعايىپ ، جاس پەن قانعا باتىپ ،

تۇنشىغىپ كۆپرەپ بارا جاتقان ايانىشتى حالىن دۇرس كۈرە
 ۋېلىپ ، بۇعان جانى اشىپ ، قانى قايناپ وتىرعانىن كۈرسەك ،
 ەندى ۋېر جاققان فەودالدىق تۈزىمگە كەك ۋېلىدىرىپ ، قارسى
 كۈرەس جاريالاپ وتىرعاندىن اڭعارامىز . اباي بۇل جايتتى
 تاغى ۋېر ولەگىندە :

”جۈرەگىم مەنىڭ قىرىق جاماۋ ،

قياناتشىل دۇنيەدەن“ ، — دەپ اشىق ايتادى .

اباي فەودالدىق تۈزىمگە وسلايشا چيرەنىش ۋېلىدىرىپ ،
 قارسى كۈرەس جاريالاۋمەن بىرگە وكتەمدىك جۇرگىزۋىشى فەو-
 دال كۈشتەردىڭ قازاق دالاسىنداعى وكىلى — بولىستاردىڭ قىل-
 مىستى قىيمىلى مەن چيرەنىشتى قىلىقتارىن اشكەرەلەۋ ، سول
 نەگىزدە ولارعا قارسى كۈرەس جۇرگىزۋ ماقساتىمەن جازعان
 ولەڭدەرىنىڭ بىرىندە :

”بولس بولدىم مەنەكى ،

بار مالىمدى شىعەنداپ .

تۈيەدە قوم ، اتتا جال ،

قالمادى ەلگە تەعەنداپ .

سويتسەداعى ەلىمدى ،

ۇستاي المادىم مەعمەداپ .

كۈشتىلەرىم ۋسوز ايتسا ،

باس يزەيمىن شىبەنداپ .

ۋالسىزدىڭ ۋسوزىن سالعىرتسىپ ،

شالا ۇعامىن قىرىنداپ“ ، — دەپ ، ۋېر جاققان فەو-

دالىزم قوعامىنىڭ پاراقورلىقىەن بىرگە تۋىسىپ ، بىتە قايناس-
 قاندىن ، سوندىقتان دا بولىستاردىڭ بولىستىقتى پارا بەرىپ ،
 پۇلعا ساتىپ الاتىندىن ، تاغى ۋېر جاققان ، بولس بولپ